

Корей тилинде бардык этиштер бирдей жакталат, бир уңгунун аягындагы тыбыш өзгөрүп, ага карата бардык этиштер эки топко бөлүнөт: а) үндүү менен бүткөн уңгу этиш; б) үнсүз менен бүткөн уңгу этиш:

а) үндүү менен бүткөн уңгу этиш.

пода-көр	пэхода-оку
ода-кел	сода-тур
чуда-бер	коннода-кеч
ссыда-жаз	чунна-берген

б) үнсүз менен бүткөн уңгу этиш.

ан-бил	мурын-сура
ирын-жет	чыин-жаса
тырын-ук	путта-куй

корын-бас тахын-сүйөн

Корей тилиндеги жардамчы этиштер жөнүндө Укдервуддун “An Lutrodoktion to Korean Spoken Language” (Иокогама, 1914), Джемс Гейлдин “Korean Grammatical Forms (Сеул, 1916), Андреаса Экардттын “Koreanische konversations – Grammatik” (1920) деген эмгектери жарык көргөн. Гусаева Е. К. “Система видов в современном корейском языке” (М.,1961) деген эмгегинде корей тилиндеги этиштердин жардамы менен окуянын бүткөндүгүн же бүтпөгөндүгүн билдирген түрлөрдү изилдегенин жазган.

Москвалык корей таануучулар К. Б. Куротченко, М. В. Леонов, Ю.И. Швецов 2005-жылы “Корей тили” деген окуу китебин чыгарышып, корей тилиндеги жардамчы этиштердин маанилик өзгөчөлүктөрүн карашкан.

Жогорудагы авторлордун максаты корей тилиндеги жардамчы этиштерди изилдөө эмес, жөн гана окуу китеби болгондуктан, этиштердин мааниси гана мисалдар менен берилген.

Жыйынтыктап айтканда кыргыз жана корей тилиндериндеги жардамчы этиштер типологиялык жактан окшош, бирок ошол эле учурда жардамчы этиштердин жасалышы жагынан айырмачылыктар бар.

Колдонулган адабияттар:

1. Куротченко К. Б. Корейский язык, М., 2005.
2. Кыргыз тилинин грамматикасы, Фрунзе, 1964.
3. Мещанинов И. И. Глагол, М., 1949.
4. Фортунантов Ф. Ф. Избранные труды, т. 1-2. М., 1956.
5. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. М., 1941.

Рецензент: к.фил.н., Апаева С.Х.

УДК 811

Эсенбаева К.М.

И.Арабаев атындагы КМУнин филологиялык багытта билим берүү кафедрасынын ага окутуучусу

**АНГЛИС ТИЛИНДЕГИ КУБАНЫЧ, БАКЫТ ЖАНА ЫРАХАТТАНУУ
СЕЗИМДЕРИН БИЛДИРГЕН ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫК БИРДИКТЕРДИН КЫРГЫЗ
ЖАНА ОРУС ТИЛДЕРИНДЕ БЕРИЛИШИ**

Бул макалада англис, орус жана кыргыз тилдериндеги кубаныч, бакыт жана ырахат сезимдерин билдирген фразеологиялык бирдиктерге семантикалык анализ жасалды. Эмоция кичиталаасы түзүлүш-маанилик жагынан каралып, ар түрдүү тилдердеги фразеологиялык бирдиктерге мисал келтирилди.

Негизги сөздөр: *фразеологиялык бирдик; тил илими; сезимдер; кубаныч; бакыт; ырахат.*

К.М.Эсенбаева

Старший преподаватель кафедры лингвистического направления образования
КГУ им. И.Арабаева

**ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ, ВЫРАЖАЮЩИЕ ЧУВСТВО РАДОСТИ,
СЧАСТЬЯ И УДОВЛЕТВОРЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ, КЫРГЫЗСКОМ И РУССКОМ
ЯЗЫКАХ**

В этой статье сделан семантический анализ фразеологических единиц, выражающие чувство радости счастья и удовлетворения. Рассматривается микрополе эмоции со структурно-семантической точки зрения и приводит ряд примеров с фразеологическими единицами из различных языков.

Ключевые слова: *Фразеологические единицы; языкознание; чувство; радость; счастья; удовлетворения.*

К.М. Esenbaeva

Senior Lecturer of the Department of Linguistic Education at KSU I. Arabaeva

**PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING A SENSE OF JOY, HAPPINESS AND
SATISFACTION IN ENGLISH, KYRGYZ AND RUSSIAN LANGUAGES**

The article is devoted to phraseological units expressing a sense of joy, happiness and satisfaction. The microfield of emotion is viewed from the structural-semantic point of view and gives a number of examples with phraseological units from different languages.

Key words: *phraseological units; linguistics; sense; joy; happiness; satisfaction.*

Азыркы учурда тил илимдеринин артыкчылыгынын багыттарынын бири болуп адам менен тилдин, анын ой жүгүртүүсүнүн жана адамдын чөйрөсүндөгүлөрдүн ортосундагы мамилелерди изилдөө болуп саналат.

Кайсы тилде болбосун идиомалар башка тилдерди ажырагыс бөлүгү болуп саналат жана адамдын жашоосундагы тулку боюн, мүнөзүн, физиологиялык абалынын өзгөчөлүктөрүн чагылдырат. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде адамдын эмоциялык абалын билдирген фразеологизмдердин тобу ички дүйнөсү, көркөм сүрөтү бай, ал эми көп учурда иш аракетинин негизин түзөт.

Бул макалада биз англис жана кыргыз тилдериндеги кубаныч, бакыт жана ырахат сезимдерди билдирген фразеологиялык бирдиктерди карап чыгабыз.

Кубаныч-бул айлана чөйрөнүн жана адамдын ортосундагы байланыш, аны далилдеп турган жылмайуу жана күлкү болуп саналат.

Бакыт-бул жеке сезим. Бакыт кубанычтан төмөнкүдөй айырмаланат:

1. Бакыт сезими бул адамдын ички дүйнөсү менен ынтымакка байланышкан терең сезим, ал эми кубаныч болсо бул адамдагы оң сезимдердин сыртка агып чыгышы;
2. Бакыт-көз ирмемдин убактылуу же мезгил мезгили менен оң болуп турат;
3. Андан тышкары бакыт сезими адамга күтүлбөгөн жерден да келет. Ал тагдырдын белеги катары кабылданат. Кубаныч жана бакыт үчүн көптөгөн себептер жана муктаждыктар бар. Айрым адамдар өздөрүнүн жашоосундагы же болбосо башка адамдардын жашоосундагы кээбир жакшы учурларга кубанышат. Мисалы кыргыз тилинде (КТ): тебетейди көккө ыргытуу-абдан катуу сүйүнүү; көктөн тилегеним жерден таптым-көптөн күткөн нерсеге сүйүнүү, кубануу.[1] Орус тилинде (ОТ): Быть в порыве радости; быть в восторге; сойти с ума от счастья. Потерять голову от счастья. Англис тилинде (АТ): In the ecstasy of joy-сүйүнүчтүн шамаалдай урушу, ОТ: в порыве радости. Flip one's lid-кирпиктерди силкүү; Like a dog with two tails-сөзмө сөз-эки куйруктуу иттей жайдары болуу; аябай кубануу, аябай сүйүнүү. Үйү жакын иттин куйругу узун. Every dog has its day-сөзмө сөз-ар бир иттин өзүнүн күнү бар, бакыт ар бир адамдын башына келет, биздин көчөдө да майрам болот. Төбөсү көккө жетүү- кубануу. Бери карап ыйлап, ары карап күлүп- капаланып жатсада эч нерсени билгизбеген сезим.[8] Ал эми айрым адамдар башкалардын оор абалдарын көрүп же болбосо башкалардын баштарына түшкөн жамандыка сүйүнүшөт. Мисалы КТ: Ырас болуптур! Өлүп кетсин! Ошону көрмөк! Орус тилинде: Так тебе и надо! Ненавидеть всей душой кого-то, терпеть не может [4]. Кээ бир адамдар эч кандай иш аракет кылбастан ийгиликке жетишишет. Мисалы: Hit the big time-ийгиликке же атак даңкка жетүү. Fall on one's feet-сөзмө сөз-бутка түшүү; бир нерсеге өзүнүн күч аракети менен эмес, ийгилик аркылуу жетишүү. ОТ: жить как сыр в масле- жить в свое удовольствие. Айрымдар жөн эле жакшы жашап жатышканына сүйүнүшөт, КТ: Кудайга шүгүр! Кудайга тобоо! Кудайдын кулагы сүйүнсүн! Орус тилинде: Слава богу! Слава Всевышнему! Хвала Аллаху! АТ: Be in clever -бедеде болуу-ырахаттанып жашоо, байлыкта жашоо; Thanks of God!- кудайга шүгүр кылуу.

Негизинен "Кубаныч" кичи талаасына кыргыз тилинде төмөнкүдөй фразеологиялык бирдиктер кирет. Маңдайы жарылуу-кубануу, жайдары маанайда болуу, шаттыкта болуу. ОТ: С замирающим от счастья сердцем. Мамочка моя родная! Боже ты мой! АТ: A ray of sunshine-жарыктын нуру; кандайдыр бир кубанычта болуу. АТ; As lively or merry, as a grig-кара чегирткедей кубануу, абдан шайырдуу сезим, Tread on air-сүйүнгөнүнөн буттарын сезбей калуу.

"Бакыт" кичи талаасына кыргыз тилинде төмөнкүдөй фразеологиялык бирдиктер кирет: Бактысы башынан чоң-аябай бактылуу адам. АТ: Be born under a lucky star- бактылуу жылдыздын алдында төрөлүү; Be in seventh heaven- бактысынан жетинчи асманга жетүү-кубануу; On the top of the world-сөзмө сөз-дүйнөнүн үстүндө. ОТ: Родиться в сорочке; Родиться под счастливой звездой; Быть на седьмом небе от счастья. Дух захватывает от столь счастливой перемены.

"Ырахат" кичи талаасына кыргыз тилинде төмөнкүдөй фразеологиялык бирдиктер кирет: Шилекей агуу, ырахаттануу; АТ: Draw pleasure- бир нерседен ырахат алуу же болбосо бир нерседен ырахат табуу: Give delight- ырахат берүү, тартуулоо: Give smb.a kick- ырахат

берүү, кимдир бирөөнү толкундатуу: Lick one's chops (one's lips)-жалоо, жыттоо, шилекей агуу. ОТ: Таять от удовольствия; Слюнки текут!

"Жакшы маанай" кичи талаасына КТ төмөнкүдөй фразеологиялык бирдиктер кирет: Көңүлү жайдары; Маанайы ачык. АТ: Be in a good mood- жакшы маанайда болуу; Be in a good spirits-бийик маанайда болуу; Blow away the cobwebs-ачылуу, сергип калыбына келүү. ОТ: Быть в хорошем расположении духа; Быть в хорошем настроении.

Бул топтук фразеологиялык бирдиктердин ички түрүн, адамдын ички дүйнөсүндөгү кубаныч жана бакыт чагылдырат. Кубануу сезимин бир нече фразеологиялык бирдиктер жеңилдик же абада калкуу образдары аркылуу сүрөттөлөт КТ: Буту жерге тийбей калышы, кубанганынан алдындагы бутун сезбей калуу.[1] АТ: Be free as the air- абадай эркиндикте болуу, асманда учуу; тынчсызданбай жашоо; Flat on a cloud (on clouds, on the clouds or on air)-сөзмө сөз- булуттун үстүндө сүзүү (булуттардын, абада), кубануу; Tread on the air-сүйүнгөнүнөн бутун сезбөө; Be in high feather- сөзмө сөз- бийик канаттуу болуу, жакшы маанайда болуу; Walk on air- абада сейилдөө, аябай бактылуу болуу; Sweep smb. off their feet- жагымдуу маанай, сүйүнүү. ОТ: Летать от счастья; Не чувать ног от счастья; Таять от счастья.

1) Бакыт, кубаныч жана канааттануу абалда бийик, таза жана асмандын образы аркылуу кээ бир фразеологиялык бирдиктер берилет, айрымдары жети, тогуз сандары менен белгиленет. КТ бийик жерлер аркылуу берилген фразеологиялык бирдиктер: Башы көккө жетүү - абдан кубануу, сүйүнүү; Чокуга жетүү - сүйүнгөнүнөн бийикке жетүү; Көккө чыгаруу- мактоо, кубануу; Жерден жети көккө жетип- абдан ыраазы болуп, бактылуу болуу. [1] АТ: Be in seventh heaven-жетинчи асманда болуу, кубануу; Live in a fool's paradise- акылсыздардын бейишинде жашоо, бактылуу жашоо, бейиштегидей жашоо; On clouds seven- чексиз бактылуу болуу; The dizzy height- башты айланткан бийиктик, айрым учурда ийгиликке жетүү деп түшүндүрөт. КТ; Акылы башында жок-катуу сүйүнгөндө же каттуу корккондо эмне кылышты билбей калуу; Башын жоготуу-катуу сүйүп калуу, өзүн жоготуу, мээсин жоготуу. АТ: Laugh one's head off-катуу күлүү, күлүп жатып өлүп калуу, ыйлагыча күлүү; Tickle to death- өлгүчө кытыгылоо, сүйүнтүү, чоң ырахат тартуулоо. ОТ: Быть на седьмом небе от счастья; чувствовать себя на вершине мира; жить как в раю.[4] Адамдар илгертеден эле кереметке, тагдырга жана жылдыздардын ырайымына үмүттөнүп келишет. Адамдын жашоосундагы жакшылыктарды же адамдын ички дүйнөсүн, астрологиялык жана диний багыттары мындай дейт: КТ: Жылдызы жарык- ниети жакшы, адамкерчиликтүү адамды айтышат; АТ: Be born under a lucky star-бактылуу жылдыздын астында төрөлүү, бактылуу адамга тиешелүү; Be born to the purple-сөзмө сөз-кочкул кызылда төрөлүү, бай үй бүлөөдө төрөлүү, Римдик аристократтардын жана жогорку даражалуу адамдардын кочкул кызыл кийимдери гана эмес, төрөт палатадагы византиялык императорлордун кочкул кызыл төшөктөрү дагы сүрөттөлгөн. Жаңы төрөлгөн ымыркайларды кочкул кызыл төшөкчөлөргө ороп чыгышчу [2,85]. Be born with a silver spoon in one's mouth- сөзмө сөз-озунда күмүш кашык төрөлүү, бай, жетиштүү үй-бүлөөдө төрөлүү, жакшы тарбия алуу. Жаңы төрөлгөн ымыркайга күмүш кашык белек кылуу салт болгон. Ымыркай төрөлгөндө мындай белектин берилиши милдеттүү болуп эсептелген [3,168]. Ошондо, азыркы фразеологиялык бирдиктердеги этимологиясынын ой жүгүртүүсүндө эгерде ымыркай бай үй-бүлөөдө төрөлсө, ал жакшы тарбия алып жана кийинки жашоосу бейпил болот деп эсептелген. Кыргыздарда балалуу болгон кишинин жакындарына бала төрөлгөнүн кабарлап көбүнчө жаш балдар сүйүнчүлөшөт, белек же акча алышат. Жентек тойго келген коноктор, кошуна

колондорго жентек үчүн күн мурунтан камдалган сары май (карын май) коюлуп, мал союлуп, тамак аш тартылып, жентек берилет. Балалуу болгон ата эне менен куда сөөк, туугандар, көңүлү жакын жакшы санаалаш адамдар наристеге кийим, буюм, мал энчилөө менен өтөт [2,137].

2). Тагдырга, ийгиликке: кыргыз тилинде; Башына бакыт конуу - бактысын табуу, (бакыт, байлык жөнүндө); Бактысы ачылды - өмүрлүк жарын табуу, түгөйүн табуу; Бакыт кушу; Бактысын тебелеп кетүү-келген бактысынан же байлыктан баш тартуу, Аллахга шүгүр кылуу- кудайга ыраазычылык билдирүү. Англис тилинде: Fall on one's feet- бутка түшкөн. He dances well to whom fortune pipes.- Кимдин түтүгү ийгиликке ойносо, ал ошого жакшы бийлеп берет. Fall into smb's lap- кимдир бирөөнүн тизесине жыгылуу.

Англис жана кыргыз жана орус тилдеринде бакыт сезимин сүрөттөөдө чымчыктын образын көп колдонушат. КТ: Башына дөөлөт кушу конуу-чоң бакыт же байлык келүү. АТ: Blue bird of happiness-бактылуулуктун көк чымчыгы. ОТ: Птица счастья! Дөөлөт кушу бул барчылык жана бейпилдикти алып келүүчү куш. Араб жана Осмон элдеринин жомоктордун баяндарында, куш куткаруучу жана аны ар кандай белектер менен ыраазы кылуусу бизге белгилүү [2,84]. Күндөрдүн сүрөттөлүшү төмөнкү фразеологиялык бирдиктердин салыштырмалуу негизги болуп саналат. Асмандагы күн же күндөр эки тилде тең жер бетиндеги жылуулук, өмүр жана кубаныч менен байланышып турат. Кыргыз тилинде: Күн нурундай- аябай шайыр, жайдары адамды айтышат; АТ: A ray of sunshine-жарык нуру; Be sunny side up-сөзмө сөз-күн жагына туруу, шайыр, жайдары мүнөз; Find one's place in the sun-күндүн астынан орун табуу, жакшы жумуш табуу же болбосо жашоодо жакшы орун табуу; Make smb's day-сөзмө сөз- кимдир бирөөгө күн кылуу, жасоо, кимдир бирөөнү бактылуу кылуу; Seize the day-сөзмө сөз-күндү кармоо; келечекти ойлобой, күнүмдүк жашоо менен жашап жаткан адамды айтышат; Red letter day-сөзмө сөз-календарда кызыл күн, майрам же бактылуу күн; One's palmy day-күн чыгыш мезгили, жакшы күндөр.

Жалпысынан алганда үч тилде тең кубаныч, бакыт, ырахат сезимдеринин билгизген фразеологиялык бирдиктердин семантикалык жалпы кабылдоо жагдайы менен катар ар түрдүү өзгөчөлүктөрү каралат.

Колдонулган адабияттар:

1. Абдылдаев Э. Биялиев А. Курманалиев А. Назаралиев Т. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү;- Ф.,1980.
2. Джапанов А. Кыргыз элинин каада-салты: Энциклопедия-Б., 2015-137,84-85 б.
3. Долгополов Ю. А. Сопоставительный анализ семантической фразеологии. - Казань, 1973, 163 б.
4. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь, издание 4-е.-Москва, Русский язык, 1984-945 б.
5. Мусаев С.Ж., Маразыков Т.С., Абдыкеримов А., Жаңы кирген атоолордун орусча-кыргызча түшүндүрмө сөздүгү;-Бишкек, 2012.
6. Сафиуллина Г.Р. Фразеологические единицы с затемненной внутренней формой в английском и турецком языках:- Казань, 2000г, -121-123 бет.
7. Феоктистова А.Б. Когнитивные аспекты семантики идиом, описывающих чувствосостояние:-Москва, 1996.-183 бет.

8. Юдахин К.К. "Киргизско- Русский словарь. Около 40 000 слов. М., Из-во "Советская энциклопедия", 1965.

Рецензент: д.фил.н., профессор Бекбалаев А.А.

СЕКЦИЯ 3

ПЕДАГОГИКА ЖАНА БИЛИМ БЕРҮҮ: КӨЧМӨН ЭЛИНИН ӨНҮГҮҮ АСПЕКТИСИ
ПЕДАГОГИКА И ОБРАЗОВАНИЕ: АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КОЧЕВОГО НАРОДА
PEDAGOGY AND EDUCATION: ASPECTS OF DEVELOPMENT
OF THE NOMADIC PEOPLE

УДК 364-785.14

Ажибекова З.Ы., Чалданбаева А.К.

Ж. Баласагын атныдагы КМУнин профессору,
Эл аралык илим жана бизнес университетинин орто билим берүү бөлүмүнүн окутуучусу

АДАМДЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНӨ КАРАТА ЧӨЙРӨДӨ КАЛЫПТАНЫШЫ

Бул макалада айлана-чөйрөдө адамдын көңүл көйгөйлөрү талкууланат, белгилүү бир шарттарга карата организмдин ылайыкташтыруусу белгиленет. Өзгөчө көңүл ден - соолугун чыңдоо жана сактоо үчүн, коомдук адамдын интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжасында пайда болгон бир канча шарттар менен адамдын денесинин ийкемдүү дээңгелин жогорулатат.

Негизги сөздөр: адамдын көңүл көйгөйлөрү; адамдын иш-аракеттери; жашоо шарттары; ден соолугун бекемдөө шарттары.

Ажибекова З.Ы., Чалданбаева А.К.

профессор Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына,
Преподаватель Отделения средне-профессионального образования Международного
Университета Науки и Бизнеса

АДАПТАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА, ОБУСЛОВЛЕННАЯ ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

В данной статье рассматривается проблема адаптации человека к условиям окружающей среды, приспособления организма к конкретным условиям существования. Особое внимание уделяется укреплению и сохранению здоровья, повышению адаптивного уровня организма человека к определенным условиям, возникающим в результате интеллектуальной, социальной деятельности человека.

Ключевые слова: адаптация человека; деятельность человека; условия существования; обучение; социализация; укрепление здоровья.